

ske kulture. Pisca je pri tem zanimala zlasti možnost internacionalnega in interdisciplinarnega preučevanja poznoantičnih in zgodnjerednjeveških najdb ter skupno vrednotenje rezultatov opravljenega dela.

Zbornik zaključujeta prispevka Haralda Krahwinklerja⁸ in Güntherja Hödla,⁹ ki opravičujeta "prigodniško" naravnost te knjige. Krahwinkler nas posadi v časovni stroj, ki nas odnese tisoč let v preteklost – najdemo se v "Evropi", ki slavi 1. čezalpskega papeža (Gregorja V.), Evropi ki poklanja (in jemlje) Cerkvi posesti in vpliv ter v prostoru in času, kjer mrgoli raznih ostarichijev (to oznako so rabili za vzhodne dele večih držav). Pisec pregledno inventarizira razmere v soseščini – na Ogrskem, Koroškem, Bavarskem, Češkem (in Moravskem) ter Poljskem, zaključí pa z relativiziranjem pomena konkretne darovnice cesarja Otona III. brižinskemu škofu Gottschalku.

Hödl spregovori o sosedstvu Koroške in srednjeveške "Avstrije", njunem sobivanju in končno zlitju. Pri tem uvodoma pojasni nekaj pravil igre med srednjeveškimi "političnimi" sosedomi (deželami, pokrajinami). Značilnost opisane obdobja je bila namreč velika elastičnost pri prehodih lastništva – ozemlja so menjala lastnika z nakupi, zastavami, zakupi, volili, dotami in podobnim, po bridkem meču pa se je posegalo le v skrajni sili.

Tako smo torej na kratko preleteli vseh osem prispevkov tinjskega srečanja '96. Na koncu lahko ugotovimo, da je zbornik opravičil pričakovanja – dotaknil se je nekaterih pomembnejših mitskih fiksacij iz preteklosti pokrajin med Alpami in "Adrijo" in morda k podobnemu podvigu spodbudil tudi druga peresa. Kljub že ošvrknjenim pomanjkljivostim v zvezi z jezikom,¹⁰ je zbornik prepotrebna prva lastovka, ki najinese dolgo in toplo vigred.

Aleksander Žižek

K ZGODOVINI TRŽAŠKEGA SLOVENSKEGA BANČNIŠTVA

Milana Pahor, *Jadranska banka v Trstu*. Narodna in študijska knjižnica, Slovenski raziskovalni inštitut, Trst, 1996; 302 strani.

Tržaškega zgodovinarja Milana Pahorja lahko poleg njegovega goriškega rojaka Marka Waltritscha štejemo za najbolj znanega raziskovalca slovenskega bančništva med primorskimi Slovenci. Zaslovel je že s svojo monografijo Slovensko denarništvo v Trstu (1880-1918), ki je izšla v Trstu leta 1989, sedaj pa prihaja med nas z bogato ilustrirano monografijo o enem najpomembnejših slovenskih denarnih zavodov.

Kdor razmišlja o slovenskih gospodarskih vprašanjih v novem veku, se bo neprestano srečeval z ugotovitvijo, da je bilo med nami dovolj bogatih ljudi, vendar pa ne dovolj prostega kapitala, ki ga zahteva zahtevnejše poslovno življenje. Prav zato so se med nas iz sosedstva naselili številni posamezniki (vsi poznamo predvsem Zoise), ki so prevzemali v svoje roke nekatere najbolj donosne gospodarske dejavnosti. Velja poudariti, da ti t. i. tujci niso delali iz sovraštva do tukajšnjega prebivalstva, ampak iz realnih ocen donosnosti vloženega kapitala.

Posamezniki so v našem prostoru že zelo zgodaj v 19. stoletju iskali možnosti združevanja malih kapitalov. Na eni strani so hoteli seveda bogateti, na drugi pa tudi preprečevati odlivanje kapitala v tujino. Zelo dolgo časa, kar nekaj desetletij, so jih privlačile zavarovalnice. Pri tem je bil Trst velik vzgled. Pahor z vso pravico poudarja ugled tržaških zavarovalnic, ki so imele pri nas svoje agente. Na našem področju je potekal zanimiv konkurenčni boj med dunajskimi in graškimi na eni in tržaškimi in milanskimi na drugi strani. Ponesrečen poskus s Prvo občno zavarovalno banko Slovenijo (k temu je prispeval tudi borzni krah 1873. leta) je tem prizadevanjem za daljši čas naredil konec. Češka Slavija je lahko izvedla svoj zmagoviti pohod.

Že v taborskem gibanju, ki ni imelo le politične, ampak tudi gospodarske vsebine, zasledimo pozive k načrtnim prizadevanjem za bogatitev

⁸ Harald Krahwinkler: *Ostarrichi und seine Nachbarn: das östliche Mitteleuropa um das Jahr 1000* (str. 159-180).

⁹ Günther Hödl: *Kärnten und Österreich im Mittelalter. Eine politische Nachbarschaft* (976-1335) – (str. 181-200).

¹⁰ *Precej raje kot to, kdo je izdajo knjige finančno podprl, bi v slovenščini prebral vsaj povzetke referatov! Isto pravico priznavam seveda tudi italijanskim bralcem – saj smo vendar im Alpen-Adria-Raum, Himmellaudon!*

slovenskega naroda kot posameznikov in kot celote. Ker v vodstvu narodnega gibanja ni bilo izjemno bogatih posameznikov, so bile želje po narodnem denarnem zavodu, ki bi iz dobičkov financiral tudi narodne projekte, več kot upravičene. Glede na slovensko mentaliteto in premožnost, so se jim zdele najbolj primerne hranilnice in posojilnice. Tako je bila 1891. leta ustanovljena Tržaška posojilnica in hranilnica, kar šteje Pahor za prelomni trenutek v razvoju tržaškega slovenskega bančništva.

Oktobra 1905 je začela poslovati Jadranska banka. To je za Pahorja druga prelomna letnica v zgodovini tržaškega slovenskega bančništva. Sledili so ji še nekateri drugi slovenski denarni zavodi. Razvoj je šel v smeri, za katero bi lahko rekli podobno kot pravimo za prvo polovico 19. stoletja: "Kdor v gospodarstvu kaj pomeni, posluje tudi v Trstu." Obetavni razvoj je pretrgala I. svetovna vojna.

Jadranska banka je bila poslovna banka, denarni zavod, ki se ni omejeval le na bančno področje, ampak je ustanavljala tudi razna pridobitna podjetja. Njeni dobički so bili namenjeni tudi slovenskim kulturnim in prosvetnim prizadevanjem. Zrasla je iz domačih potreb s pomočjo tamkajšnjih južnih Slovanov, ki so bili v Trstu zelo številčni, in posredno tudi Čehov. Kljub konkurenci italijanskih, nemških in madžarskih bank se je naglo uveljavila in postala hrbtenica slovenskega bančništva v Trstu, ki je bilo na predvečer svetovne vojne že enakovredno italijanskemu.

Jadranska banka je bila kot delniška družba ustanovljena 29. oktobra 1905. Za njo so stali politični prvaki tržaške Edinosti. Prvotna glavnica je bila v 2500 delnicah v nominalni vrednosti 400 kron. Toliko je takrat na primer znašal dober kredit za obnovo po trtni uši prizadetega dolenskega vinograda. Že po nekaj tednih je imela svojo stavbo, pomemben zunanji znak solidnosti, in razširila dejavnost s tipično bančnih poslov še na področje špedicije, industrije in pomorstva. 1908. leta je v Opatiji ustanovila svojo prvo izventržaško podružnico.

Po nakupu lastne stavbe je banka začela poslovati zelo podjetno. Izžarevala je slovensko tržaško podjetnost, ki jo Slovenci premalo poznamo, cenimo in posnemamo. Glas o njej je segel celo med slovenske izseljence. Že maja 1906 je podvojila delniško glavnico. Tretjina delnic je

bila na voljo novim delničarjem. 1908. leta je bila glavnica dvignjena na 3.000.000 kron. Banka je bila že usidrana ob Jadranskem morju, z delniško družbo Dalmatia pa je posegla neposredno v pomorstvo. Ustanovila je tudi komisionarsko in špedicijsko družbo Balkan. Med njene večje uspehe moramo omeniti prevzem Trgovsko-obrtne banke v Ljubljani 1911. leta, ustanovitev podružnic v Dalmaciji in celo na južnem Jadranu. Silno pomembna je bila tudi podružnica na Dunaju, ki so jo ustanovili 1914. leta in pomeni izjemno ambiciozno potezo. Med I. svetovno vojno je glavnico dvignila za 50% z 8 na 12 milijonov kron in mislila po vojni seči celo na zavarovalno področje. Seveda razvoj ni bil enostaven, poleg konkurence se je morala spopadati tudi s kranjskocentrizmom, ki ga je v tem primeru poosebljal Ivan Hribar. V Italiji je banka delovala do leta 1927, ko je šla v likvidacijo.

Kot posebno odliko Pahorjeve knjige bi omenili dokaj podroben opis delovanja denarnega zavoda po I. svetovni vojni, ko je slovenska banka morala začeti poslovati v italijanski državi. Problem je večplasten. Na eni strani imamo seveda opraviti z ukrepi, ki so normalni, ko država pridobi nova ozemlja. Komisarji so v takih primerih nepogrešljivo sredstvo. Naslednje vprašanje je tipično gledanje nove države, ki je sumničava do novih državljanov in zlasti njihovih podjetij. Ne le Italija, tudi druge države so zahtevale v takih primerih nacionalizacijo, ki bi jo lahko prevedli kot ponašanje ne pa podržavljenje. V primeru slovenske tržaške banke je bil seveda tak ukrep nelogičen, saj so bili poslej tudi tržaški Slovenci italijanski državljani, vendar niso bili Italijani. Tu opazimo vpletanje italijanskega šovinizma. V ves ta preplet težav pa poseže še vrsta drugih problemov: valutno vprašanje (to je menjava kron v lire), vprašanje vojnih posojil poraženi in hkrati še sovražni državi... Kot da ni vsega dovolj pa se tu pojavi še problem vračila bančnega premoženja, ki je bilo zaradi bližine fronte med prvo svetovno vojno iz varnostnih razlogov prepeljano na Dunaj, poleg tega pa še problem odnosov s podružnicami, ki so bile poslej v Avstriji in v Jugoslaviji. Ni šlo za kvadrato kroga, veliko manj pa problem tudi ni bil zapleten. Delno ga je zapletala seveda tudi sama banka, ki je krepila svoje pozicije v Jugoslaviji, kjer je tudi sodelovala v nacionalizacijah. To seveda v Trstu ni bilo neopaženo, banka je postajala vse bolj "tuja" novi državni sredini, kot slovensko in celo jugoslovansko orientirana pa predvsem trn v peti italijanskim

nacionalistom. Zato seveda ni čudno, da je ob napadu na Narodni dom 13. julija 1920 bila napadena tudi Jadranska banka. Njeno vodstvo je začelo na glas razmišljati o prenosu sedeža iz Trsta v Jugoslavijo. To seveda ni bilo dovoljeno. Banka je iskala nove možnosti na drug način. V Beogradu je 1921. leta ustanovila delniško družbo Jadranska banka v Beogradu, ki pa je imela svoj dejanski center v Ljubljani. Tu so istega leta ustanovili tudi d.d. za mednarodne Transporte Balkan, ki jo po imenu že tudi poznamo kot njeno podjetje iz Trsta. Da se banki v Trstu piše črna usoda, je bilo razvidno tudi iz dejstva, da se ji je pridobitev državljanstva zavlekla iz leta 1921 v leto 1924, ko je bila uradno le še Banca Adriatica, kar kaže tudi na italijansko finančno prevlado, posledico načrtovane nacionalizacije. Bila je namreč poslovno uspešna, saj je v letih 1918-1920 imela znaten dobiček, dividende so v tem času narasle za 50% in bi je ne bilo modro enostavno zatreti. 1921. leta je banka dvignila glavnico s 15 na 30 milijonov lir, svojo perspektivo pa je videla predvsem kot bančna posrednica med Jugoslavijo in Italijo, kar je bilo seveda dokaj modro.

1922. leta je Jadranska banka iz Beograda prevzela jugoslovanski del tržaške Jadranske banke. Postala je izredno aktivna in veliko investirala v različne družbe po slovenskih, hrvaških in bosanskih krajih. Politično se je zelo hitro balkanizirala. V njenem vodstvu so začeli dobivati velik vpliv ljudje, ki so bili po značaju in odnosu do naroda daleč od ustanoviteljev tržaške Jadranske banke.

Tržaška Jadranska banka je poslovala naprej in že leta 1922 zašla v težave, ker se je zainvestirala. Vrsta težav je bila tudi objektivnih in so izvirale iz novih, predvsem pa neurejenih političnih razmer. Ker je sokrivdo za njeno stanje priznala tudi italijanska država, so njen problem reševali na meddržavni ravni. Banko so še dodatno obtožili goljufij na škodo države, ker naj bi izrabljala spremembo kron v lire. Slovenske pozicije v Jadranski banki so bile tako skrajno oslABLJENE. Okrepila se je moč tistih, ki so bili bolj pragmatični do novih oblastnikov, predvsem pa so bili pripravljeni bolj zasledovati osebne interese, kar je bilo tuje ustanoviteljski skupini. 1923. leta je skupina italijanskih finančnih in političnih osebnosti prevzela večino delnic, ki so bile dotlej v lasti banke ter si zagotovila večino na bližnjem občnem zboru delničarjev. Take usode banke je bila nemalo kriva tudi njena

uprava, delno pa težave, ki so izhajale iz I. svetovne vojne. Pričakovanje, da bodo njeno stanje rešili na meddržavni ravni v okviru urejanja odnosov med Italijo in Jugoslavijo, se je izkazalo za naivno. Italijanske in jugoslovanske diplomate so tržaški Slovenci premalo zanimali. Jadranska banka se je preobrazila v Banca Adriatica. Izgube banke torej ne gre pripisovati zgolj fašizmu in italijanski državi (njune krivde seveda ne gre spregledati), ampak tudi poslovnosti takratnega vodstva. Reševanje s pomočjo novega kapitala je pomenilo tudi italijansko nacionalizacijo. Pri sanaciji je sodelovala tudi Jadranska banka iz Beograda.

Nadaljnja leta so pokazala, da sta bili tako Banca Adriatica kot Jadranska banka trhli ustanovi. Slednja se je združila s Podonavsko banko v Beogradu, Banca Adriatica pa je šla v stečaj. Ko človek prebira ta del Pahorjeve knjige, se ne more otresti paralel z današnjimi časi. Osebni interesi posameznikov so bili nad poslovnimi bančnimi in predvsem narodnimi.

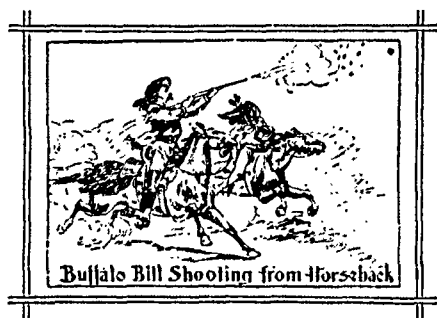
Milan Pahor je napisal knjigo o Jadranski banki z veliko skrbjo in ljubeznijo. Mogoče slednja celo nekoliko prekriva slabe poslovne odločitve vodstva banke, ko je ta prešla v okvire italijanske države. Ne bi bil rad zloben, toda tudi pri analizi nedavnega propada Tržaške kreditne banke smo bili pripravljeni iskati vse mogoče politične momente. Za nas osebno, za Slovence kot celoto in za našo državo še posebno, bi bilo veliko bolje pokazati s prstom na ljudi, ki jih na čelu tako pomembnih denarnih zavodov nikoli ne bi smelo biti. Potrjuje se stara modrost, da so politične odločitve v gospodarstvu kratke sape. Še tako lepe in dobre ideje slej ko prej izrabijo ljudje, ki zlorabljajo našo naivnost in ljubezen do naroda za lastno bogatenje.

Ob koncu predstavitve nedvomno izjemne knjige Milana Pahorja je treba opozoriti še na neko načelno stališče. Slovenci kot velika večina malih narodov gledamo na svojo preteklost zelo čustveno. Tudi sam se v prihodnosti ne mislim odpovedovati svoji naravi, ki ji je to zelo blizu. Zlasti v zvezi z nacionalno problematiko povezanimi vprašanji naštevamo preveč političnih momentov. Pri gospodarski zgodovini in še zlasti bančništvu pa takim gledanjem ne smemo podleči. Ekonomija je znanost in denarništvo je njen silno pomemben del. Tu veljajo druge zakonitosti in kdor jih ne upošteva, ne sme posledic lastnih slabih odločitev pripisati zgolj

sovražni politiki. Ta je bila stalnica tržaških razmer in kdor je ne upošteva in ji da povod, je večji krivec kot ona sama. Tu moramo biti Slovenci dovolj samozavestni in pogledati resnici v oči. Samoprevara je neperspektivna, je izraz defetizma, ki pelje v pospešeno asimilacijo. Po-

vsem se strinjam z mnenjem avtorja, da je na propad banke vplival cel sklop momentov, od političnih do ekonomskih. Sam se ne strinjam zgolj s tem, da druge podcenjujemo.

Stane Granda

ZGODOVINA ZA VSE

Nova slovenska znanstvena revija, polna zanimivih in kratkočasnih zgodb, ki jih piše življenje.

VSE ZA ZGODOVINO

Vse informacije lahko dobite na sedežu Zgodovinskega društva Celje (Muzej novejšje zgodovine Celje), Prešernova 17, 3000 Celje
tel.: (063) 40-530, fax: (063) 405-330.

Na voljo so vam vse številke po ugodni ceni.